

Eckbasteien) ist in Polen im Schloss in Nieborów festzustellen³⁷. Seit dem 4. Viertel des 16. Jh. erschien eine Tendenz zur symmetrischen dreiteiligen Innenraumordnung bei dem gleichzeitigen Streben nach dem Ausgleich der quer situierten Flurbreite mit übrigen Räumen. Es ist schon in den Bauanlagen in Baranów und in Mińsk Mazowiecki sowie ganz deutlich in Szydłów und Gojcieniszki sichtbar.

Man kann im Zusammenhang damit feststellen, dass die zweite Bauetappe des Schlosses in Więcbork um 1580, sicher nach dem Todes des Bischofs Andrzej Zebrzydowski, erfolgte. Sie konnte von Kasper Zebrzydowski, dem Woiewoden von Kalisz, der in Więcbork ständig wohnte, finanziert werden. Voraussichtlich hat sie sein Sohn Andrzej zu Ende gebracht, obwohl er eher im Schloss in Więcbork nicht dauerhaft weilte. Darin wohnte bestimmt Kasper Zebrzydowski, der Sohn von Andrzej und der Kastellan von Kalisz.

Die dritte Etappe der Erweiterung des Schlosses in Więcbork betraf den sog. Küchenflügel, die Ergänzung des Torflügels, den Abbau des Ostflügels und sie konnte eher innerhalb des 17. Jh. erfolgen. Davon zeugt ein gerade geschlossenes Fragment der östlichen Vorhangmauer im nordöstlichen Eckgiebel, was auf einem der Baupläne sichtbar ist.

KRZYSZTOF GOMBIN

UROCZYŚTOŚCI POGRZEBOWE W WARSZAWIE PO ŚMIERCI EUSTACHEGO I MARIANNY POTOCKICH

„Jmć P. Potocki Generał Artylleryi W.X.Lit: po kilkoletniemy chorobie swoiey i dostatecznym w podróż szczęśliwey wieczności opatrzeniu się, dnia zaonegdayszwego o godzinie czwarthey z południa z tym się pożegnał światem”¹. W ten sposób, „Wiadomości Warszawskie” w dniu 27 lutego 1768 r. informowały o śmierci Eusta-

³⁷ Die Entstehung dieses Herrenhofes im ersten Viertel des 16. Jh. scheint unwahrscheinlich zu sein, vergl. W. Piwkowski, *Dwór Nieborowskich w Nieborowie*, „Rocznik Muzeum Narodowego w Warszawie”, 33-34(1989-1990), s. 252.

¹ „Wiadomości Warszawskie” nr 17, 27 II 1768. Potocki istotnie chorował od kilku lat. Leczył się wówczas u modnego i uznanego przez magnaterię doktora Hirnesa – lekarza dworu Marii Teresy, sprowadzonego do Polski przez Pawła Sanguszkę, który stwierdził u Eustachego początki puchliny. Magnat cierpiał ponadto na kaszel i duszności. Por. K. G o m b i n, *Krysztyan Gotfryd Deybel – architekt i adiutant Eustachego Potockiego*, [w:] *Studia nad sztuką renesansu i baroku*, t. V, red. J. Lileyko, I. Rolska-Boruch, Lublin 2004, s. 390.

chego Potockiego – jednej z najważniejszych postaci polskiego życia publicznego czasów Augusta III. W poprzednim numerze ta sama gazeta donosiła natomiast, że „Jeymć Pani Potocka Generałowa Artylleryi W.X.Lit: zapadłszy tu nagle na zdrowiu, dnia 20 Miesiąca ninieyszego o godzinie siódmey wieczorem z uczynieniem należytego około Duszy swoiey rozporządzenia z tym się rozstała światem, którey śmierć dzwony Kościołów tuteyszych ogłaszają”² (chodzi o żonę Eustachego – Mariannę, która zmarła w Warszawie – K. G.).

Eustachy Potocki, o którym mowa wyżej, starosta tłumacki od 1738 r., od 1754 r. cześnik koronny, a od r. 1758 generał artylerii litewskiej, znany jest przede wszystkim jako inicjator przebudowy pałacu w Radzynie Podlaskim oraz budowy kościoła pw. św. Marii Magdaleny w Sernikach. Był ojcem Ignacego i Stanisława Kostki – luminarzy polskiego oświecenia. Jego żona (od 1741 r.) – Marianna z Kątskich, zapisała się w dziejach jako jedna z pierwszych w Polsce tłumaczek dzieł Moliera oraz właścicielka dużej i dobrze wyposażonej biblioteki (znajdującej się początkowo w Kurowie, potem w Radzynie Podlaskim).

Niniejszy komunikat poświęcony jest uroczystościom pogrzebowym Eustachostwa Potockich, które miały miejsce w Warszawie w dniach 6-8 marca 1768 r.

Odbywające się z wielką pompą pogrzeby to zjawisko specyficzne dla kultury staropolskiej (choć oczywiście występujące również w innych krajach), mające dość bogatą literaturę przedmiotu³. Te parateatralne widowiska były swoistą syntezą sztuki obrazu, dźwięku i słowa. Pełniły też ważną funkcję społeczną, będąc oznaką prestiżu, pretekstem do spotkań towarzyskich, dostarczając także specyficznej rozrywki.

Główne uroczystości pogrzebowe Eustachego Potockiego odbyły się 7 marca 1768 r. w warszawskim kościele Jezuitów Koronnych. Charakteryzując je, można posłużyć się kilkoma źródłami – poza wspomnianymi już informacjami prasowymi także drukami ulotnymi oraz rachunkami z pogrzebu, znajdującymi się obecnie w Archiwum Państwowym na Wawelu⁴.

W związku z uroczystościami drukiem ukazały się trzy okolicznościowe broszury: kazanie Sebastiana Lachowskiego oraz panegiryki Jana Chełmickiego i Antoniego Abratowicza⁵. Najciekawszy jest ten ostatni tekst, składający się z trzech osobnych

² „Wiadomości Warszawskie” nr 16, 24 II 1768. Suplement.

³ Na pierwszym miejscu należy oczywiście wymienić pionierską pracę J. Chrościckiego *Pompa funebris. Z dziejów kultury staropolskiej*, Warszawa 1974. Z najnowszych prac por. *Śmierć w kulturze dawnej Polski. Od średniowiecza do końca XVIII wieku. Katalog wystawy pod kierunkiem i redakcją P. Mrozowskiego*, Zamek Królewski w Warszawie, 2001.

⁴ Archiwum Państwowe na Wawelu, Archiwum Krzeszowickie Potockich (dalej: AP na Wawelu, AKPot.), 3225. Część tych rachunków opublikował J. Chrościcki (*Pompa funebris*, s. 285).

⁵ *Okropne śmierci teatrum, Na którym dwa złożone Wspaniałe Kolossy Wiekopomney pamięci y sławy godnych J.W. Maryanny z Kątskich y Eustachiego z Potoka Potockich Starostow Tłumackich, Generałow Artylerii W.X.Litt., Nie na pogrzebową Wielkiego Domu Pompe, Nie na żałobną okazałość chwały, Lecz na nieopłakaną nigdy świetnych Pilawitów żałość. Przez obowiązanego tego domu sługę Jana Chełmickiego Polskiemu wystawiona światu, Die*

części. Pierwsza z nich, zatytułowana *Do Jaśnie Wielmożney Jejmości Pani Kossakowskiej Kasztelanowej Kamińskiej Sławney Wieku Naszego Heroiny*, jest, co można wywnioskować już z wymienionych słów, panegirycznym na cześć siostry Potockiego, dwie pozostałe części, określone jako *Nadgrobbki*⁶, złożone są z opisów katafalków i swoistych literackich portretów-epitafiów zmarłych małżonków.

Opis samych uroczystości pogrzebowych możemy znaleźć w „Wiadomościach Warszawskich”, w których 9 marca 1768 r. zamieszczono następującą notatkę:

„Ciało ś.p. Jmci P. Potockiego Generała niegdy Artylleryi W.X.Lit: w przeszłą Niedzielę wieczorem [tzn. 6 III – K. G.] prywatnie do Kościoła Jchmciów X.X. Jezuitów tutejszych Koronnych na około kirem czarnym obitego, oraz Cyframi i różnemi insygniami Woiennymi przyozdobionego zprowadziwszy, złożono oneż w bogatej trumnie na wspaniałym, i rzadko widzianym pod rozwieszonym nad nim baldachimem Katafalku na formalnych armatach wspierającym się, przy którym cztery okazałe Kolumny z flint, pałaszów, szpad, i innego rodzaju broni misternie złożone stały, prócz tego moździerze, kule i inne wszelkiey ammunicyi gatunki zaprezentowane były od czoła wyżej namienionego Katafalku, który assistująca Artyllerya w znaczney liczbie otaczała. Nazaiutrz przy rześystym świetle zwykle za Duszę zmarłego Generała w przytomności Familii iego, oraz innego licznie zgromadzonego Państwa zaczęły się odprawiać Suffragia, Xiążę Jmć Biskup Warmiński [Ignacy Krasicki – K. G.] najprzód Mszę świętą (pod czas której Jmć X. Lachowski Kaznodzieia J.K.MCI wyborne miał Kazanie) a po tym Kondukt Pontificaliter śpiewał. Podobnież przez dzień wczorayszy i dzisieyszy ku ratowaniu Duszy tego w Bogu zeszęłego Pana kontynuowały się Suffragia”⁷.

Potwierdzeniem, a zarazem uzupełnieniem tego tekstu jest *Mausolaeum* Potockiego z panegiryku Abratowicza: „Ołtarz Marsowy między Sztandarami, Chorągwiemi etc. całą Armaturą w do góry kalibrowanym Półtrzęcie Krzyża Złotego w czerwonym Polu pod Namiotem przed Nim w Bagnetach i Flintach świece etc. w Granatyerskiej czapce trupia głowa, Pod Krzyżem napis:

7 Martii 1768 Anno w Warszawie; Kazanie krótkie na pogrzebie J.W. Jegomości Pana Eustachiego Potockiego Generała Artylerii W.X.Lit. tłumackiego, urzędowskiego etc. starosty Kawalera Orderu Orła Białego miane przez J. X. Lachowskiego Soc. Jesu Kaznodzieję J.K. Mci Dnia 7 marca Roku 1768 w Warszawie w kościele XX. Jezuitów Koronnych; Łzy Marmurów do Złotego Potoku Zpływające czyli Smutne Nadgrobbki Zeszłych w Bogu ś. p. Jaśnie Wielmożnych Eustachiego i Maryanny Potockich Generatów W.X.L. Zkoligowanym Żalom J.W. Jejmości Pani Katarzynie z Potockich na Twierdzy Zabłotowie y Bohorodczanach Kossakowskiej Kasztelanowej Kamińskiej Poświęcone Z Przychylnej życzliwości Prześwietnemu Domowi y opisu przez Antoniego Odrowąża Abratowicza V.G.L. w Warszawie 8 marca 1768 wyciśnione.

⁶ Nadgrobbek ś.p. Jaśnie Wielmożnemu Jmci Panu Eustachiemu z Złotego Potoka Potockiemu Generałowi Artylleryi W.X. Litewskiego urzędowskiemu, tłumackiemu etc. Staroście Die 2 Martii 1768 w Warszawie Zmarłemu Napisany; Nadgrobbek Ś.P. Jaśnie Wielmożney Jejmości Pani Maryannie z Kątskich Potockiey Gener; Artyl. W.X.Litew. Die 27 Februarii W Dzień Sobotni Nayświetszy Pannie poświęcony inaczey Die Saturni w Warszawie Zmarły 1768 przypisany.

⁷ „Wiadomości Warszawskie” nr 20, 9 III 1768. Suplement.

CARMINE CHROŃ

arMa DoLor Cernas! PotoCki fVsVs, abIVIt⁸. [Uwagę zwraca chronostych – 1768]⁹.

Znajdujące się na Wawelu rachunki z wykonanych prac wymieniają takie elementy dekoracji, jak: herby, orły, trupy czaszki, drzewa palmowe, girlandy, szyszaki i zbroje, a także „Gzyms czyli korona do Namiotu Wyzłacana, tudzież Gałka i Lina do tegoż Utrzymania Namiotu, Aniołków połączanych do unoszenia rogów Namiotu, Okow Cały pod Armato Posrebrzany”¹⁰. Jest to kolejne potwierdzenie wiarygodności cytowanych wcześniej tekstów.

Z powyższych fragmentów widać wyraźnie, że w dekoracjach *castrum doloris* Eustachego, jak na pogrzeb generała przystało, decydującą rolę odegrały nawiązania do wojskowej godności zmarłego – nawet najbardziej podstawowy symbol Vanitas – czaszka miała „Granatyerską czapkę”. W dekoracjach nie mogło również, rzecz oczywista, zabraknąć Piławy. Warto zwrócić uwagę, że w przypadku pogrzebu Eustachego kościół był obity „na około kirem czarnym” – zapewne miał zasłonięte okna, co miało na celu stworzenie jednolitego, nowego wnętrza dla rozgrywającego się w nim przedstawienia. Ten typ dekoracji był najdroższy i zarazem najbardziej odpowiedni dla uroczystości pochówku magnata¹¹.

Wystawiony 7 marca katafalk Potockiej wyglądał natomiast według Abratowicza tak:

⁸ A b r a t o w i c z, *Łzy marmurów*.

⁹ Do opisu dołączono w druku Abratowicza epitafium nawiązujące do funkcji Potockiego:

D.O.M.

Czyie Łupów Ołtarze? wskazują sztandary!

Tobieć ci to Gradywie! Czynią się ofiary,

Marsa miesiąc obchodzim, patrz w żelaz kryształe,

Krzyż Pański wiek zwyciężył, aby iaśniał w chwale

Cało zbrojny Arsenał z różnego oręża

Zdaje się stękać z zguby tak zacnego Męża.

Na koniec autor zwraca się do Kossakowskiej:

Nic nad łzy nie schnie prędzey, krople kamień drążą,

W zmięczonych krewnych oczu te gdy się zakrążą

Wieloraką odnogą iak wody w Kairze,

Kuycie złote Potoki doły na Porfirze

[...]

Oznaczając Siostrzyńskich affektów westchnienie

Te zaś wiecznie płaczące rysuje kamienie.

KATARZYNA KOSSAKOWSKA

KASZTELANOWA KAMIŃSKA

¹⁰ AP na Wawelu, AKPot., 3225.

¹¹ Na dwie koncepcje pogrzebowej dekoracji okolicznościowej zwrócił uwagę J. Chrościcki (*Pompa funebris*, s. 205). Druga, mniej kosztowna dekoracja polegała na ozdobieniu wnętrza kościoła zasłonami, draperiami itp., nie zaś na jego całkowitym zasłanianiu i przemienieniu.

„Herb zmarley, Brochwicz zwany, czyli Jeleń leżący nad Kamieniem między rogamii Półtrzecia Krzyża trzymający, po bokach Geniusze siedzące to iest: Prawda w Akcyi, zadumienia, Pierścień w lewey, w prawey ręce Strzałę trzymająca, pyta się Oyca Czasa czy Saturna, Ten Stary łysy z Klepsydrą, Kosą i Wężem w Cyrkuł naucza ją przez rozmowy Veritas Tempore Filia

Anno

qVIDne satVrne, faCIs? CerVos, Mea teLabIbere! [chronostych – 1768] & Krew ią zalała”¹².

Dzięki rachunkom przechowywanym na Wawelu znamy autorów oprawy artystycznej uroczystości. Projektantem całości wystroju kościoła na uroczystości w dniu 7 marca 1768 r. był Jakub Fontana, dekoracje malarskie wykonał Jan Bogumił Płersz, prace stolarskie przy katafalku – Jan Jerzy Michaelis, Michał Melichin, Michał Sztröbl i Andrzej Wasilewski. Ozdobne trumny były dziełem stolarza Józefa Millera, a antaby do trumien – Alberta Ziembeckiego¹³.

Należałoby zastanowić się, kto był inicjatorem i zleceniodawcą uroczystości pogrzebowych. Dysponujemy jedynie dwoma zdaniemii samego Eustachego, odnoszącymi się do jego pogrzebu, a pochodzącymi z testamentu magnata:

„Ciało zaś moie ziemi oddaię naznaczając Pogrzeb tu w Warszawie w Kościele Oycow Jezuitow Koronnych, który aby był bez okazałości światowej sporządzony z pomocą tylko Duszy moiey Summę Osiemnaście Tysięcy Złotych Pol. w gotowiznie zostawuję, i ta ażeby cała i zupełna na Msze Święte i Światło była obrocona niżey wyrażonych Opiekonow Testamentu ninieyszego obliguję. [...] Summy zaś gotowey tak w Złocie iako i Monecie zastawiam Złt. Pol: 75617 Gr. 12 z których tak na Pogrzeb nayukochańszey Żony moiey iako i moy aby było expensowano chcę mieć [...]”¹⁴. Łącznie na swoje uroczystości pogrzebowe przeznaczył więc Potocki blisko 100 tys. złp.

Marianna Potocka zmarła 20 lutego 1768 r.¹⁵ i zapewne z inicjatywy samego Eustachego zlecono prace przy jej katafalku Fontanie i Płerszowi. Przypomnieć należy, że ten pierwszy pracował dla Potockiego przez blisko ćwierć wieku, był

¹² A b r a t o w i c z, *Łzy marmurów*. Z epitafium, zbudowanego w formie dialogu Prawdy z Czasem, na uwagę zasługują następujące fragmenty:

D.O.M.

Prawda: Co za Jeleń? Krzyżo-Nosiec? czy nie z Kąskich Pani?

Czas: Maryannać to Potocka Eustachiego Łani.

[...]

P. Idź Brochwiczu na Ofiarę Nayświętszey Dyanie

Idźcie których ślub i affekt, chociaż nie grób spoił

Ty day Boże! byś w Wieczności z sobą nie rozdwoił.

¹³ AP na Wawelu, AKPot., 3225; por.: C h r o ś c i c k i, *Pompa funebris*, passim.

¹⁴ Testament Eustachego znajduje się obecnie w Archiwum Głównym Akt Dawnych, Archiwum Publiczne Potockich 374, jego kopia w Archiwum Parafialnym w Sernikach.

¹⁵ Taką datę podają „Wiadomości Warszawskie”. Testament Eustachego sporządzony 22 II pisze już o Mariannie jako nieboszczce. Wobec tego informację Abratowicza, że zmarła 27 II, należy odrzucić.

twórcą pałacu w Radzynie i kościoła w Sernikach. Podobnie rzecz miała się z Plersem, który pracował w Radzynie Podlaskim przynajmniej od 1754 r. W Sernikach artysta wykonał feretron datowany na lata 1760-1761, a także, według wszelkiego prawdopodobieństwa, był autorem obrazów w ołtarzu głównym¹⁶. W 1768 r. Fontana zaprojektował dekoracje w kościele pijarów na egzekwie Potockiej, które miały miejsce już 22 lutego¹⁷ i był w trakcie sporządzania planów dekoracji na jej pogrzeb. W związku z bliską datą śmierci Eustachego (23 II¹⁸) główne uroczystości pogrzebowe obojga małżonków odbyły się tego samego dnia, czyli 7 marca 1768 r.¹⁹, co było zgodne z ostatnią wolą magnata. Tak więc to, co zostało zamówione przez Eustachego dla żony, posłużyło jemu samemu. Pogrzeb był więc paradoksalnie ostatnią inicjatywą artystyczną Potockiego.

W testamencie brak jest konkretnych dyspozycji co do artystycznej oprawy uroczystości pogrzebowych. Eustachy zastrzegł nawet, że mają mieć skromną oprawę, co wynikało zapewne jedynie z ówczesnej konwencji pisania testamentów²⁰. Autorstwo Fontany i Plersza było konsekwencją faktu, że artyści ci pracowali dla magnata przez ponad dwadzieścia lat. Organizacją uroczystości pogrzebowych zajęła się, zgodnie z testamentem Eustachego, jego siostra – Katarzyna Kossakowska. Nie wydaje się, żeby sama wpływała na wybór artystów po śmierci brata. Rola kasztelanowej kamieńskiej sprowadzała się prawdopodobnie do organizacji uroczystości; była ona niewątpliwie również inicjatorką powstania panegirycznego druku Antoniego Abratowicza *Łzy marmurów*. Eustachy pozostawił w testamencie na pogrzeb sumę 75 617 złp. Należy się spodziewać, że koszt uroczystości wyniósł znacznie więcej (do tego dochodziło jeszcze opłacenie licznych nabożeństw w kościołach całej niemal Rzeczypospolitej, co na pewno kosztowało więcej niż zostawione w testamencie na ten cel 18 tys. złp.). Same materiały użyte na pogrzeb zakupiono w sklepie Steinbichela za sumę 29 292 florenów. Różnicę być może pokryła Katarzyna Kossakowska. Niewykluczone jednak, iż Potocki część kosztów związanych z

¹⁶ Por. K. G o m b i n, *Eustachy Potocki i Ludwik Markiewicz – rola kolatora i proboszcza przy budowie kościoła pałacowego p.w. Św. Marii Magdaleny w Sernikach*, [w:] *Ziemiaństwo na Lubelszczyźnie. Materiały II sesji naukowej zorganizowanej w Muzeum Zamojskich w Kozłowie 22-24 maja 2002*, oprac. R. Maliszewska, Kozłówka 2003, s. 260 i n.

¹⁷ C h r o ś c i c k i, *Pompa funebris*, s. 296.

¹⁸ W rachunkach z pogrzebu przechowywanych na Wawelu (AKPot., 3225) o Potockim jako nieboszczyku jest mowa już 23 II; pojawiające się w innych źródłach informacje o późniejszej dacie śmierci magnata należy odrzucić.

¹⁹ Doczesne szczątki Marianny złożone zostały natomiast w warszawskim kościele Pijarów (por. A b r a t o w i c z, *Łzy marmurów*).

²⁰ Powszechną rzeczą było wówczas wyrażanie w testamencie, aby pogrzeb był skromny. Równie powszechne było nieprzestrzeganie tego zapisu przez rodzinę zmarłego, por. np. M. B o r k o w s k a, *Dekret w niebieskim ferowany parlamencie. Wybór testamentów z XVII i XVIII wieku*, Kraków 1984, s. 13 i n.; J. N i e c i e c k i, *Testament Jana Klemensa Branickiego*, [w:] *Studia i materiały do dziejów miasta Białegostoku*, red. H. Majecki, Białystok 2000, s. 8-9.

pogrzebem żony opłacił jeszcze za życia, a kwoty wymienione w testamencie były po prostu sumą, którą należało do niezapłaconych rachunków dodać.

Na koniec chciałem jeszcze zwrócić uwagę na dwa fragmenty wstępnej części panegiryku Abratowicza *Łzy marmurów. Do Jaśnie Wielmożney Jejmości Pani Kossakowskiej*. Pierwszy mówi o bezpośrednich okolicznościach śmierci Potockiego i jest ciekawym połączeniem wyszukanej alegoryki i skrajnego naturalizmu:

Jak więc Nil Wielki przez różne rozkopy
Gdzie Stek Naywiększy osuszony od stopy
Przez Pompy, Wody w Mężu Śmierć ściągnęła
Ledwie go wzięła*

Drugi cytat zwraca się do Kossakowskiej następującymi słowami:

Ty bądź pomocą!
Zachowaj zdrowie równie z życiem drogie
Jakieś? Zamachy na ojczyznę srogie!
Salwy Ojczyznę przedziwnym wymiarem!***
Mądrość y Darem

Owo zanotowane na marginesie wydarzenie – Nowina Rewolucyi nowej Konfederacyi?, to w moim przekonaniu zawiązana 28 lutego 1768 r. konfederacja barska. Aktywnym jej uczestnikiem był młodszy brat Eustachego – Marian, wspierała ją również Katarzyna z Potockich Kossakowska – oboje byli wykonawcami ostatniej woli zmarłego brata. Na ciekawy dowód popularności Eustachego zwrócił uwagę Władysław Konopczyński. Postać generała artylerii litewskiej pojawiała się, przemawiając oczywiście już z zaświatów, w publicystyce konfederacji barskiej²¹. Potocki ubolewał wówczas nad utratą wolności i krzywdami narodu, przeciwko którym występowali konfederaci²². Tak więc pogrzeb Eustachego mógł mieć z inspiracji jego rodzeństwa również znamiona manifestacji politycznej.

* Na marginesie adnotacja: „Pompowano wodę na puchlinę że zbytecznie”. Eustachy zmarł więc najprawdopodobniej w wyniku nieudanego zabiegu.

** Na marginesie adnotacja: „Nowina Rewolucyi nowej Konfederacyi?”.

²¹ W. K o n o p c z y ń s k i, *Konfederacja barska*, Warszawa 1991, s. 856.

²² Tekst samego dialogu został nie tak dawno opublikowany. Por. *Rozmowa na Polach Elizejskich między Janem Zamoyskim, kanclerzem niegdyś i hetmanem wielkim koronnym, i Eustachym Potockim, generałem artylerji litewskiej, D. 24 lutego 1768 roku w Warszawie zmarłym*, oprac. K. Sałkiewicz, „Napis”, seria II, 1995, s. 54-57.